

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
Кафедра української мови та прикладної лінгвістики

СУРЖИК І МОВНІ ПОМИЛКИ В МАСМЕДІА

Кваліфікаційна робота

на здобуття ОС «бакалавр»

студентки IV курсу

галузі знань 03 «Гуманітарні науки»,

спеціальності 035 «Філологія»,

спеціалізації 035.01 «Українська мова

і література», ОПП «Українська і

англійська мови: переклад та редагування»

Владислави СМОЛОВОЇ

Науковий керівник:

к.філол.н., доцент кафедри української

мови та прикладної лінгвістики

Оксана СУХОВІЙ

«Допущено до захисту»

Протокол № 11 засідання кафедри

української мови та прикладної лінгвістики

ННІФ від 01.06.2023

Завідувач кафедри _____ **Сергій РІЗНИК**

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПОНЯТТЯ СУРЖИКУ І МОВНИХ ПОМИЛОК У МАСМЕДІА	5
1.1. Сутність поняття суржику та мовних помилок	5
1.2. Помилки як лінгвістична проблема, їх класифікація.....	12
1.3. Підходи до вивчення суржику та мовних помилок, способи та критерії їх типології.....	16
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУРЖИКУ І ЛЕКСИЧНИХ ПОМИЛОК У МОВІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ: ПРИЧИНИ ПОЯВИ, ТИПОЛОГІЯ, ХАРАКТЕРИСТИКА	20
2.1. Типи лексичних помилок у мові засобів масової інформації, основні причини їх виникнення.....	20
2.2. Аналіз суржику та інших найсуттєвіших мовних помилок у масмедіа.....	26
2.3. Шляхи запобігання вживання суржику та інших мовних помилок у масмедіа.....	34
ВИСНОВКИ	37
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	40

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасних умовах збройної агресії з боку росії проблема формування культури нормативної української мови й боротьби проти засилля російських мовних покручів вкотре набула своєї актуальності.

Історично склалося, що частина мешканців України, переважно жителів сільської місцевості центральної частини нашої держави, під впливом певних суспільно-політичних процесів є носіями суржику, тобто усного українсько-російського змішаного мовлення. Проте помітною є негативна тенденція щодо проникнення росіянізмів і суржикізмів в мову засобів масової інформації, навчальну та наукову літературу. Таким чином йде формування вторинного суржику, що, у свою чергу, не сприяє популяризації серед населення нашої країни літературної української мови й прагненню пересічних українців до вироблення правильного й грамотного мовлення.

Наразі склалася сприятлива ситуація щодо підвищення статусу й рівня володіння населенням українською мовою, адже більшість українців не хочуть мати нічого спільного з країною-агресором. У цій ситуації будь-яке толерування в медіа мови окупанта та мовних покручів є неприпустимим.

Проблема суржику як гібридного різновиду усного мовлення стала предметом наукових досліджень вітчизняних мовознавців і зарубіжних славістів лише в незалежній Україні. У радянський період ця проблема не виокремлювалася науковцями, адже це суперечило державній політиці, спрямованій на формування «гармонійної» українсько-російської двомовності.

Методологічну основу нашого дослідження склали праці польського славіста А. Брацкі, американського дослідника суржику М. Флаєра, німецького Г. Хентшеля. Серед вітчизняних мовознавців суржик входить до кола наукових зацікавлень Л. Масенко, М. Навальної, Т. Левченко, Н. Дзюбишиної-Мельник, Т. Мішеніної, О. Тараненка та ін. Тема антисуржику знайшла своє відображення в працях О. Сербенської, Ю. Гнаткевича та ін. Помилки в текстах ЗМІ, їх

типологію досліджували Т. Бондаренко, П. Куляс, М. Тимошик, І. Копистинська, В. Тарасова тощо.

Об'єкт дослідження – норми української літературної мови, їх порушення.

Предмет дослідження – особливості вживання суржикізмів та інших лексичних помилок у мові масмедіа.

Мета дослідження – здійснити комплексний науково-теоретичний і практичний аналіз використання суржику та інших лексичних помилок у мові засобів масової інформації (на прикладі матеріалів інтернет-видань «Українська правда», Gazeta.ua та інших).

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі **завдання**:

- 1) з'ясувати сутність поняття суржику та мовних помилок;
- 2) дослідити підходи до вивчення суржику та мовних помилок, способи та критерії їх типології;
- 3) вивчити типи лексичних помилок у мові засобів масової інформації;
- 4) проаналізувати матеріали «Української правди», Gazeta.ua та інших інтернет-видань щодо використання суржикізмів та інших лексичних помилок;
- 5) запропонувати шляхи запобігання вживання суржику та інших мовних помилок у масмедіа.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел, що налічує 50 найменувань. Загальний обсяг роботи становить 45 сторінок друкованого тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПОНЯТТЯ СУРЖИКУ І МОВНИХ ПОМИЛОК У МАСМЕДІА

1.1. Сутність поняття суржику та мовних помилок

Мовні помилки можуть бути як в усному, так і в письмовому мовленні. Для кваліфікації будь-якого лінгвофакту як помилки базовим є поняття норми. Найбільш узгодженим у сучасному мовознавчому дискурсі вважається визначення, запропоноване українським ученим М. Пилинським ще в 1970-х рр., норми літературної мови як реального, історично зумовленого і порівняно стабільного мовного факту, що відповідає системі й нормі мови і становить єдину можливість або найкращий для даного конкретного випадку варіант, відібраний суспільством на певному етапі його розвитку із співвідносних фактів загальнонародної (національної) мови в процесі спілкування [28, с. 94].

У широкому розумінні помилка – це невідповідність між об'єктом або явищем, прийнятим за еталон, і об'єктом /явищем, який зіставляють із першим. Прийнятий еталон – це свого роду норма – звичайний, узаконений, загальноприйнятий, обов'язковий порядок, стан та ін. [7, с. 792].

Суспільна функція мовної норми полягає в обов'язковому дотриманні кодифікованої мовної норми. Натомість мовні помилки є порушенням правил, норм і традицій у слововживанні, творенні граматичних форм, побудові словосполучень і речень, надфразних єдностей, а також порушення комунікативної доцільності, стилістичних норм і норм культури мовлення [15, с. 176].

Дослідниця Т. Бондаренко визначає помилку як аноматив, тобто таке ненормативне лінгвоутворення, що виникає в результаті невмотивованого порушення літературної норми і є наслідком неправильних мисленневих операцій [5, с. 7].

Порушення норми, призводячи до формування неправильних лінгвостереотипів, мають суспільно небезпечний характер і ускладнюють вироблення й закріплення літературних норм у соціумі.

Помилка як об'єктивація мовної девіації розглядається в контексті «норма» vs «аномалія» та інтерпретована як матеріал, що відображає процеси розвитку комунікативної компетенції особистості та розвитку мовної системи в цілому, адже мова, будучи динамічною системою, спрощується, негативний матеріал стає частиною мовної норми.

Тісна взаємодія двох мов, які функціонують на одній території, одночасно має наслідком як позитивні (трансференція), так і негативні (інтерференція) взаємовпливи. З одного боку, мови взаємозбагачуються новими словами, а з іншого – свідомо чи несвідомо заміна питомого, специфічно національного слова мовленнєвою одиницею з іншої мови веде до порушення літературних норм. Якщо двомовність має ознаки диглосії, то домінантна мова (в нашому випадку – російська) є джерелом однобічної інтерференції.

Конкретним мовним виявом інтерференції є інтерферема, яка не є одиницею лексико-семантичного складу мови, не вживається в жодній із комунікативних ситуацій, а є результатом чужомовних (російськомовних) впливів [24, с. 111].

Найменший рівень адаптації до законів української мови характерний для суперінтерферем, або суржикових компонентів, які є наслідком змішування мовних систем у свідомості білінгва. Суржикові утворення вживаються в обрамленні української граматичної системи й на тлі українських фонетичних норм. Суперінтерфедеми повністю відтворюють російську вимову, тобто виникають у результаті транскрибування російської лексеми [25, с. 118–119].

На сучасному етапі суспільного розвитку мова українських засобів масової інформації характеризується засиллям субстандартної лексики, яка, по суті, є протиставленням мовному стандарту (літературній мові). За визначенням мовознавиці Т. Левченко, субстандартна лексика є нелітературним шаром лексики, який переважає в усному мовленні, вирізняється специфічним яскраво

вираженим емоційно-експресивним, нерідко оцінним забарвленням [18, с. 4–5]. Субстандартна лексика в мові масмедіа представлена соціолектизмами, територіальними діалектизмами, суржикізмами (запозиченнями-інтерферами з російської мови).

Суржик є феноменом, що відображає специфічну форму побутування мови в Україні. Схоже мовне явище під назвою «трасянка» характерне і для мовного простору Білорусі. Під суржиком, зазвичай, мається на увазі, суміш української та російської, під трасянкою – білоруської та російської мов.

Зауважимо, що лексевою суржик переважно позначають українсько-російське змішане мовлення, хоча низка науковців застосовує цей термін щодо характеристики інших видів мовних гібридів, для прикладу українсько-польського, українсько-угорського, українського-румунського та ін. Проте останні, будучи локально обмеженими областями мовно-етнічного порубіжжя (окремі райони на заході України) і співіснуючи як рівноправні мовні утворення, на нашу думку, є говірками перехідного типу. Натомість українсько-російський суржик вирізняється масштабами поширення та характером мовної взаємодії.

Американський дослідник суржику М. Флаєр на початку 2000-х рр. запропонував теорію «суржику» як трьох різних т. зв. «гібридів»:

- $S = U + PU$ – гібрид, характерний для заходу України, який виник на українській основі з домішуванням польських елементів з українськими прикметами;
- $S = U + RU$ – гібрид, характерний для центру України, який виник на українській основі з домішуванням російських елементів з українськими прикметами;
- $S = R + UR$ – гібрид, характерний для сходу України, який виник на російській основі з домішування українських елементів з російськими прикметами [49, с. 115–116].

Останнім часом окреслилася тенденція до виокремлення сучасного надміру англізованого мовлення як нового різновиду суржику – англо-українського. Аналізуючи цю теорію, мовознавець М. Балаган вказує, що

суржик виникає внаслідок поєднання елементів двох споріднених мов, а українська й англійська мови не є спорідненими [3, с. 45]. Водночас невмотивованість, хаотичність англійських слів і зворотів у мовленні українських журналістів, політичних, громадських і культурних діячів дає підстави характеризувати його як змішування кодів, що типово для суржику [3, с. 46–47].

Однією з дискусійних проблем сучасного мовознавства є визначення статусу суржику, який у соціолінгвістичних дослідженнях розглядають по-різному: як «просторіччя», «піджин», «напівмовність», «недопереклад» тощо.

Термін «суржик» запозичений із сільськогосподарської лексики, де він традиційно вживався на означення суміші зерна пшениці, жита, ячменю, вівса, проса та ін., а також борошна, виготовленого з такої суміші. В обох варіантах вказується на знижену якість продукту: не першосортне зерно, борошно не вищого гатунку. Щодо білоруської «трасянки», то вона теж має схоже джерело походження – неякісний корм для худоби з суміші сіна та соломи.

У словнику Бориса Грінченка 1907–1909 рр. було вміщено пояснення терміна «суржик» як «людини мішаного походження» [26, с. 29].

У Словнику української мови також наведене переносне значення досліджуваного терміна, в якому під суржиком розуміються елементи двох або кількох мов, об'єднані штучно, без додержання норм літературної мови; нечиста мова [33].

Відома дослідниця українсько-російських форм усного мовлення Л. Масенко підкреслює, що семантичне ядро слова суржик поєднує два елементи значення – змішування двох різних субстанцій і пониження якості утвореного внаслідок змішування продукту [22, с. 4]. Авторка визначає суржик як безсистемне, хаотичне поєднання елементів двох мов, як субкод, позбавлений навіть на рівні ідіолекту стабільного узусу [22, с. 37]; як субкод, перехідний між українською та російською мовами [22, с. 135].

Очільниця вітчизняної наукової школи «Мова засобів масової інформації: динаміка, інновації, медіаосвіта», професорка М. Навальна суржик як

субстандартну одиницю зараховує до нелітературних розмовних лексем [27, с. 131].

У науковій розвідці німецького славіста Г. Хентшеля та вітчизняного мовознавця О. Тараненка «Мовний ландшафт Центральної України: українська мова, російська мова, «суржик» (уживання – мовна компетенція – національне позиціонування)» йдеться про те, що «суржик» є категорією не лише наукового дискурсу, а й широких верств звичайних носіїв мови, тобто категорією «народної лінгвістики» [44, с. 4]. Вказуючи на переважно негативне маркування цього поняття, зокрема з уст української національно зорієнтованої інтелігенції, автори пропонують його заміну нейтральною дефініцією «українсько-російське змішане мовлення».

За спостереженнями Л. Томіленко, суржик – це певна суміш російських слів, розмовно-просторічної української лексики та частини українських літературних слів [39, с. 71].

Крім того, окремі дослідники, як-от українсько-американський славіст Ю. Шевельов, розглядають суржик як різновид української мови, аргументуючи це положення тим, що базою утворення суржику є українська мова, територією його побутування є Україна. На основі цієї теорії у 2021 р. очільник Міністерства внутрішніх справ України А. Аваков та речниця Президента України Ю. Мендель зробили публічну заяву про «українську російську» мову як частину культурного розмаїття нашої країни [23]. Ця заява викликала критику з боку українських мовознавців, зокрема О. Авраменка, який зазначив: «Український варіант російської мови з «шоканням», «геканням», українізмами, неправильними наголосами – має назву суржик», додавши, що поняття «українська російська мова» не існує взагалі в науковому обігу [46].

Також є група дослідників, які вважають суржик українським піджином, що виникає внаслідок співіснування мов, одна з яких зазнає тривалого й спланованого тиску як упосліджена мова колонізованого народу [12, с. 16].

Проаналізувавши існуючі наукові підходи щодо мовного статусу українсько-російського суржику, О. Тараненко пропонує наступний підсумок проблеми його трактування:

1) у межах власне української мови:

а) як явища тільки рівня мовлення, тобто великої кількості ідіолектів у мовленні певних верств населення країни;

б) як певного явища вже мовного рівня, тобто відповідного соціолекту української мови (як змішаного периферійного відгалуження її структури на зразок говірок перехідного типу);

в) як явища як мовлення (сукупності ідіолектів), так і мови (одного із соціолектів), хоча, звичайно, виразну межу між цими формами вияву суржику провести неможливо;

2) за межами власне української мови:

а) як явища (сукупності ідіолектів або ідіому), вже проміжного між українською і російською мовами;

б) як окремої (не української і не російської) мови [36, с. 14].

Польський славіст А. Брацкі у своєму дослідженні «Surżyk: Historia i terażniejszość» («Суржик: історія і сьогодення») аргументовано доводить, що поява суржику спричинена диглосним білінгвізмом й нерівноправністю української та російської мов у колоніальний період залежності України від Росії. Крім того, автор пропонує поняття квазі-синонімічного розширення, тобто, на його думку, у свідомості носія суржику відсутній механізм перемикування коду, що означає, що людина не володіє здатністю до розрізнення двох мовних систем, тому, будуючи висловлювання, використовує елементи обох мов, змішує їх у довільних формах [48].

Узагальнюючи факти історії українського народу, виокремимо причини виникнення суржику: інкорпорація Наддніпрянщини (південно-східні й центральні області сучасної України) до складу Російської імперії в XVII–XVIII ст. з наступним упровадженням російської мови в сферу адміністрування й освіти, заборон на друкування українських підручників та художньої

літератури, навчання українською мовою (Валуєвський циркуляр 1863 р., Емський указ 1876 р.) тощо; внутрішньосоюзне переселення народів в часи входження України до складу Радянського Союзу; урбанізація і пов'язана з нею міграція українського сільського населення до міст; суміжність територій двох держав; семантична близькість мов (східнослов'янська гілка мов) та ін.

При цьому варто зауважити, що починаючи з 1930-х рр. суржик набирає рукотворного характеру і системно насаджується союзним центром. Крім того, непослідовна мовна політика українських урядовців протягом понад двох десятиліть незалежного розвитку України також не сприяла подоланню російських мовних впливів.

Соціологічні дослідження, проведені на початку 2000-х рр., доводили, що частка суржиконосіїв різниться в різних регіонах України. Вона фіксувалася як порівняно низька в тих областях, де домінуючою є одна з мов (чи то російська в східному регіоні – 9,6 %, чи то українська в західному – 2,5 %), і зростала в областях центральної України (14,6 % в Західно-Центральному регіоні і 21,7 % у Східно-Центральному регіоні) [45, с. 11].

Така регіональна неоднорідність дає підстави деяким дослідникам вважати суржикове мовлення діалектним. Так, у недавньому інтерв'ю щодо впливу російсько-української війни на мовну ситуацію в Україні літературознавець Р. Семків зазначив: «Суржик перестали сприймати як мову хворого мозку, що не може вивчити літературну українську мову. У суржику все частіше бачать регіональну мову, як воно насправді і є, що тільки підтверджує силу узусу, літературної мовної норми. Нарешті мова Слобожанщини чи Полтавщини зрівнялася в правах з іншими говірками, зокрема галицизмами [43].

У процесі виникнення суржику українська та російська є мовами-донорами. Суржик є результатом тривалого контакту домінантної мови загальноімперського поширення з підлеглою та утискуваною українською мовою. До моменту здобуття Україною незалежності й у перші десятиліття самостійного існування російська мова мала статус соціально домінантної мови в українському суспільстві.

Суржик як тип мовних девіацій є результатом низької мовної компетенції носія мови [24, с. 116], що може бути наслідком недостатнього освітнього рівня особистості, соціальних та культурних трансформацій. Водночас нерідко суржик виконує функцію мовленнєвого бар'єру в процесі оволодіння літературним варіантом української мови [32], оскільки не лише витісняє з ужитку слова, а й призводить до забування їхнього значення, а також до руйнування мовної свідомості свого носія.

Проте суржик негативно впливає не лише на українську літературну мову, він псує і територіальний варіант російської мови в нашій країні. Мовознавиця О. Сербенська, оцінюючи функції суржику, зазначила: «Суржик не створює ніякої «нової якості», це не взаємозбагачення, а взаємообкрадання, взаємозабруднення мов» [1, с. 79].

Тривалий час суржик вважався гібридним варіантом усного мовлення, проте останнім часом він глибоко проникнув у художню літературу, суспільно-політичний і медійний простір. В останньому випадку мова йде про вторинний суржик.

У нашому дослідженні ми зосередимося на аналізі використання суржику як українсько-російського змішаного мовлення в медійному просторі (на прикладі інтернет-видань «Українська правда» [41], Gazeta.ua [50] та інших інформаційних онлайн-ресурсів ([2], [9], [13], [30], [34], [42], [47]).

1.2. Помилки як лінгвістична проблема, їх класифікація

Проблема мовних і мовленнєвих помилок є однією з центральних в сучасній лінгвістиці. Помилка як об'єкт сучасного лінгвістичного дослідження є багатоаспектним явищем, зважаючи на множинність об'єктів вивчення лінгвістичної науки (мова, мовлення, комунікація).

Фактори, що зумовлюють появу помилок можуть мати як лінгвальний, так і позалінгвальний характер. Проте доміантною причиною їх виникнення, зазвичай, є незнання відповідної норми.

У сучасному українському мовознавстві помилку кваліфікують як девіацію, анорматив, мовну аномалію [11], «мовний покруч» [14], обмовку / описку тощо.

Мовна девіація є типом комунікативної невдачі чи збою у спілкуванні, спричинених недостатньою мовною компетенцією учасників. До неї належать різноманітні помилки, неточності, обмовки, описки, лінгваліпсуси тощо, пов'язані зі специфікою лексичної та граматичної семантики.

Анормативом вважається ненормативне лінгвоутворення, що виникає в результаті невмотивованого порушення літературної норми і є наслідком неправильних мисленнєвих операцій.

Однією з характерних ознак лінгвістичної помилки є різний ступінь відхилення від норми. Мовознавці виділяють шість типів мовних аномалій: вірні, допустимі, сумнівні, дуже сумнівні, неправильні, грубо неправильні [11, с. 11].

Мовними покручами, за висновками І. Копистинської, в текстах сучасних засобів масової інформації є русизми, суржик і навіть повністю російськомовні фрази [14, с. 69].

Відсутність на сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки єдиної загально визнаної класифікації помилок утруднює роботу над ними. У різних авторських класифікаціях природа однієї і тієї ж помилки трактується по-різному.

Перші спроби розмежування помилок за видами були зроблені ще в 20–30-х рр. ХХ ст. У середині минулого століття в науковому обізі з'являється поняття стилістичної помилки, яке включало в себе низку порушень мовних норм, зокрема лексичні помилки, помилки в побудові речень, неправильне поєднання слів у реченні, тавтологічні звороти, порушення узгодження й керування, змішування часових форм дієслова, неправильне вживання слів, що виражають абстрактні поняття, помилки, пов'язані з перекручуванням тексту, логічні помилки, стилістична несумісність слів, невміле використання синонімів

тощо. В. Підгурська акцентує увагу на помилках діалектного походження [29, с. 40–41].

Найпоширенішою в мовознавчих дослідженнях є класифікація мовних помилок за співвіднесеністю їх із рівнем мовної системи. За цим критерієм помилки діляться на: орфографічні, лексичні, фразеологічні, морфологічні, словотвірні, синтаксичні, пунктуаційні, стилістичні, орфоепічні, акцентуаційні.

Досліджуючи типологію мовних помилок у журналістських матеріалах, Т. Бондаренко запропонувала класифікацію помилок за наступними критеріями: за типом норми; за типом лінгвальної діяльності; за відповідністю нормам сучасної української літературної мови; за частотністю; за значущістю для рівня грамотності; за повторюваністю; залежно від лінгвістичної природи; від комунікативних ознак мовлення; від виду мовної діяльності; від форми існування мовлення [5, с. 6].

Фахівець з типології помилок П. Куляс у загальній структурі помилок писемної комунікації виокремлює наступні групи:

- 1) вади слововживання:
 - неточності слововживання (вживання неконтекстних слів, неточних термінів);
 - контекстуальні неточності вживання багатозначних слів, синонімів, паронімів, омонімів, антонімів; на лексичному рівні надлишкове послуговування засобами експресії, невиправдана стилістична строкатість лексики, вживання слів з переносним значенням, стилістична несумісність, слів, вживання слів-паразитів; використання штампів (мовних кліше, «журналізмів», під якими розуміють «вибух синонімів», який змітає звичайні слова, неідіоматичних словосполук) тощо;
 - неточне формотворення, що виявляється у вадах відмінювання іменників, числівників, помилкових граматичних формах дієслів, похибках у фрагментах з прикметниками, дієприкметниками, прислівниками, помилках, пов'язаних з помилковістю визначення частин мови (для прикладу,

розчленування числівника), вадах у використанні суфіксів та префіксів, порушеннях норм милозвучності та ін.;

- похибки в користуванні словами неосновного словникового фонду (вживання без стилістичної потреби діалектизмів та архаїзмів, іншомовних слів, молодіжної, кримінальної, корпоративної сленгової лексики);

2) суржик (його типологію й характеристики детальніше розглянемо в наступному підрозділі);

3) вади зв'язку слів, що виявляються в складних випадках синтаксису (неправильний порядок й добір слів, зокрема дієслівно-іменникових, іменниково-прикметникових та інших словосполук, у простих реченнях; порушення норм узгодження та керування; помилки у фрагментах з однорідними членами речення; помилки у використанні вставних слів і словосполук, фразеологізмів; помилки при ускладненні дієприслівниковими та дієприкметниковими зворотами; неправильне використання сполучникових зв'язків у складних реченнях; мовна недостатність чи, навпаки, надмірність; помилковий смисловий зв'язок слів (слабке керування) тощо);

4) логічні помилки, пов'язані з порушенням логічних зв'язків між елементами повідомлення, закону тотожності, наявністю фактичних неточностей, закону несуперечності, причинно-наслідкових зв'язків тощо;

5) комунікативні (ментально-психологічні) помилки [17].

Правильна, обґрунтована класифікація помилок допомагає знайти правильні шляхи їх виправлення, дає можливість продумати методіку роботи над кожним типом помилок, розробити своєрідні правила цієї роботи.

1.3. Підходи до вивчення суржику та мовних помилок, способи та критерії їх типології

У сучасному науковому дискурсі існує кілька підходів до вивчення суржику й мовних помилок, а саме: соціолінгвістичний, психологічний, лінгвістичний, педагогічний, естетичний, також виокремлюється і політичний

аспект дослідження проблеми. У нашому проєкті ми зупинимося на соціолінгвістичному та лінгвістичному підходах до вивчення феномену суржику.

Переважно суржик досліджується в контексті підвищення культури української мови шляхом виявлення й максимального усунення найпоширеніших російськомовних включень в усному та писемному мовленні носіїв української мови. Як приклад, можна назвати праці «Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити» за редакцією О. Сербенської [1], «Уникаймо русизмів в українській мові! Короткий словник-антисуржик для депутатів Верховної Ради та всіх, хто хоче, щоб його українська мова не була схожою на мову Верки Сердючки» Ю. Гнаткевича [8], «Мова – не калька» (Т. Береза, І. Зубрицька, Ю. Зелений) [4] та ін.

Як зауважує О. Сухомлин, суржик, який як явище поширюється в українському суспільстві, а відтак і в українському медійному просторі, потребує окремих нагальних студій у контексті мовної толерантності, адже він все більше набуває ознак загрози становленню повноцінного демократичного суспільства [35, с. 283].

У 1990-х рр. з'явилися перші наукові розвідки проблеми вивчення суржику з виразно ненормативної перспективи. Представниками цього підходу є вже згадувані нами зарубіжні славісти М. Флаєр [49] та А. Брацкі [48], а також вітчизняні соціолінгвістки Л. Масенко [22] й Т. Левченко [18; 19]. Л. Масенко у своїх наукових розвідках детально дослідила мовознавчий, соціокультурний та психолінгвістичний аспекти виникнення, поширення й сучасного побутування суржику. Т. Левченко, вивчаючи субстандартну лексику в мові засобів масової комунікації, звернула увагу на функціонування суржику в медійному просторі.

Дослідниками суржику визнається неможливість остаточного наукового опису цього феномена з огляду на брак у ньому будь-якої структури й систематичності.

Зосередивши увагу на зовнішніх чинниках появи суржику, О. Тараненко запропонував його поділ на:

- мову досить спонтанного користування, що реалізується у мовленні осіб з недостатнім освітньо-культурним рівнем, котрі не тільки незадовільно володіють як українською, так і російською мовами, а й не надають особливого значення таким властивостям своєї мовної поведінки;

- мову достатньо усвідомлюваного користування, що реалізується у мовленні осіб, котрі загалом знають як українську, такі і російську літературні мови, хоч і не мають навичок мовного автоматизму в користуванні ними, особливо першою. Носії такого суржику відчують незручність у користуванні українською літературною мовою як неприйнятною, непрестижною в їхньому мовному середовищі;

- мимовільне й небажане для самого мовця явище при контрольованому користуванні мовою, як базовою, так і небазовою, другою. Ця форма, на відміну від двох попередніх форм вияву суржику, які не тільки реалізуються в мовленні, а й сформували вже певну нішу в загальних межах українського просторіччя, існує на рівні індивідуального мовлення й визначається тільки рівнем мовної компетенції мовця [40, с. 666].

Обсяги суржикових російськомовних вкраплень є різними в мові різних суржиконосців, і навіть в мові одного і того ж суб'єкта спостерігається високий ступінь варіації форм і їхніх комбінацій в різних комунікаційних ситуаціях. А. Брацкі у своїй монографії представив класифікацію висловлювань, зауваживши, що вона є умовною:

- 1) «з малим ступенем відходження від української норми»;
- 2) «з середнім ступенем відходження від української норми»;
- 3) «з високим ступенем відходження від української норми» [48].

В іншій науковій розвідці польський славіст доходить висновку про неперспективність кодифікаційних потуг щодо суржику. Автор підкреслює, що суржик виразно не будує тривалої структури та є радше наслідком деконструкційного, руйнівного перевантаження власної мови іншомовними втручаннями, ніж конструкціями, вмотивованими потребою відтворення власного простору [6, с. 39].

Суржик як помилка писемної комунікації (у контексті дослідження цього феномена в масмедіа), за П. Кулясом, може мати місце у лексиці, фразеології, морфології та синтаксисі [17, с. 27–28].

Результати дослідження суржикізмів як складника субстандарної лексики масмедіа Т. Левченко уможливили класифікацію функцій, які виконує суржик у журналістських текстах. Зокрема, науковиця виокремила такі функції:

- 1) номінативну. Серед елементів «суржику» є слова, які використовують на позначення тих предметів і явищ, відповідників яких журналіст або не знає, або свідомо використовує росіянізми;
- 2) експресивно-оцінну. Більшість «суржикових» елементів мають чітко виражене емоційно-експресивне забарвлення. Свідоме вживання суржику в мові публіцистики є стилістичним засобом створення комічного, глузливого, іронічного ефекту;
- 3) функцію відтворення мовної характеристики. Суржик використовують у публіцистиці як спосіб передачі чужої мови [19, с. 272–273].

Поширеними прикладами для ілюстрування експресивно-негативного характеру вживання суржикових утворень є аналіз мовлення колишнього прем'єр-міністра України М. Азарова, який, будучи носієм російської мови, мав обов'язок за посадою користуватися українською мовою в публічному просторі. Хоча відома соціолінгвістка Л. Масенко не погоджується з таким класифікуванням мовлення урядовця. Вона зауважує: «Мовлення М. Азарова на посаді прем'єр-міністра було настільки специфічним, що його навряд чи доцільно відносити до суржику, як це часто роблять» [22, с. 57].

Проте автори публікацій в масмедіа досі активно використовують окремі лексеми з мовлення М. Азарова. Для прикладу:

- «Кровосісі» та «папередніки»: як Азаров створив нову мову («24 канал», 11 березня 2021 р.).
- ... період «папередніки винні» закінчується («Детектор медіа», 21 листопада 2021 р.).

- ... їхні «*папередніки*» заробляли золоті батони на наших сльозах і бідності, а ці складають золоті яйця в свої бездонні кошики на людській крові («Україна молода», 12 квітня 2023 р.).
- *Бімба* під Україну: чому ЄС може слідом за Азаровим зняти санкції з Януковича («Апостроф», 10 березня 2020 р.).

Свідоме використання суржику та мовних помилок в масмедіа уможлиблює негативне оцінювання певних осіб, явищ чи процесів, є засобом висміювання учасників комунікативного процесу, надання емоційності та експресивності.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ СУРЖИКУ І ЛЕКСИЧНИХ ПОМИЛОК У МОВІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ: ПРИЧИНИ ПОЯВИ, ТИПОЛОГІЯ, ХАРАКТЕРИСТИКА

2.1. Типи лексичних помилок у мові засобів масової інформації, основні причини їх виникнення

На сучасному етапі найактивніше розвивається лексична система української літературної мови. Відповідно й найпоширенішою групою порушень мовних норм у мові сучасних засобів масової інформації є лексичні помилки, тобто помилки у слововживанні. По суті, лексичною помилкою можна визначити будь-яке неправильне слово в неправильному місці.

Основними причинами їх появи є порушення лексичних та фразеологічних норм або бідний словниковий запас, недосконалість стилю мовлення. І. Мариненко зауважує: «Недосконале володіння синонімічним багатством мови, її нормами призводить до появи неякісних текстів – як з лінгвального боку, так і з логічного» [21, с. 228].

Типами лексичних помилок в українській мові є: суржик (росіянізми), тавтологія, плеоназми, багатослів'я, мовна недостатність, некоректне поєднання слів, помилкові фразеологізми. У нашому науковому проєкті ми зупинимося на аналізі суржику як типової групи лексичних помилок в мові ЗМІ.

Проявами суржику на лексичному рівні є росіянізми (русизми), кальки, нерозрізнені міжмовні омоніми, міжмовна паронімія тощо.

Росіянізми – це живцем узяті російські слова. Згідно з дослідженням П. Куляса, до «рейтингу» росіянізмів входили слова: *поступати; затребуваний; являтися; переписка; заставляти; доля, дольовий; заказ, заказний; заключатися (заклучення, заклучити); наступати; неприглядний* [16, с. 15]. Ці слова досить часто зустрічаються в текстових матеріалах інтернет-видань.

Проілюструємо використання лексеми «поступати»:

- «Ви думаєте, що, увійшовши у владу на наших спинах, ви можете так *поступати?*» замість укр. «так чинити» («Голос України», 01 квітня 2023 р.).
- «*Поступила* пропозиція відмінити аванси по податку на прибуток» – укр. «надійшла пропозиція» («Бухгалтер.іа», 13 березня 2014 р.).
- «Не лише Макрон, а й інші європейські політики пропонували Україні *іти на поступки* росії» (рос. «идти на уступки») – укр. «поступитися» в значенні «переставати дотримуватися своїх попередніх поглядів, переконань» («Громадське», 18 травня 2022 р.).
- «В обласну лікарню *поступив* ще один травмований внаслідок падіння ракети у Чернігові» – укр. «був доправлений» чи «потрапив» («Суспільне медіа», 20 жовтня 2022 р.).

Часто в сучасних текстах онлайн-медіа вживаються словоформи лексеми «заключати». «"Укроборонпром" *заключив* договір про співробітництво з чеським виробником бронетехніки»; український відповідник звучить як «уклав договір» («Діло.іа», 8 лютого 2023 р.). «Славутський Центр ТЧХУ 18 січня *заключив* Меморандум про співпрацю зі Славутським центром ПМСД з метою співпраці на території Славутської ОТГ та інших ОТГ...» – укр. «підписав Меморандум» («Суспільне медіа», 19 січня 2023 р.). «Для того, щоб до нас потрапити, потрібне *заключення* ВЛК про необхідність протезування» – укр. «висновок ВЛК» («Суспільне медіа», 4 травня 2023 р.).

Одним із поширених лексичних суржикових спотворень української мови є лексична калька, яка є новою лексемою, створеною питомими мовними засобами за зразком іншої мови [24, с. 109]. Відмітимо, що калькування є одним із способів поповнення словникового складу мови, проте його використання є доцільним тоді, коли слово на позначення певного поняття, явища відсутнє в рідній мові. В інших випадках штучно утворені і накинута мові кальковані слова і словосполучення сприяють суржикізації мови.

Наприклад, прикметник *слідуючий* є калькою з рос. *следующий*, тоді як в українській мові існує наступний (наприклад, у наступному розділі, на

наступному тижні). Ще одним прикладом калькування є *наступаючий* Новий рік (з рос. *наступающий*) замість укр. *прийдешній*.

Досить міцно укорінилася калькована лексема *ряд* у значенні *низка*.

- «Саме тоді, за словами адвокатки, було допущено *ряд* порушень, які вплинули на кінцевий результат виборів» («Суспільне медіа», 27 квітня 2022 р.).

- «Представниками Громадської організації "Платформа здоров'я" було розглянуто проект зазначеної Концепції та підготовлено *ряд* зауважень» («Українська правда», 6 липня 2019 р.).

- «Рада НБУ дала уряду *ряд* рекомендацій для стабілізації гривні» (УНІАН, 18 січня 2017 р.).

Нерідко в ЗМІ зустрічається дієслово *відноситися* (рос. – относиться) замість укр. варіантів:

належати: «За електронним рецептом продаватимуть ті ліки, які і раніше *відносилися* до категорії рецептурних, – Віктор Ляшко» («Судово-юридична газета в Україні», 1 квітня 2023 р.); «Ліріодендрон *відноситься* до сімейства магнолієвих» («Чернівецький промінь», 6 травня 2023 р.);

ставитися: «Стало відомо, як українці *відносяться* до УПЦ МП: опитування» (Ua.news, 8 травня 2023 р.); «До місцевих працівників російські окупанти *відносяться*, як до людей нижчого сорту» («Суспільне медіа», 2 вересня 2022 р.).

Ще одним типом помилок, які трапляються в мові масмедіа, є семантичні кальки, тобто мимовільне перенесення іншомовного значення в українську фонетичну оболонку. Для прикладу, у заголовку статті «Зварич використав службові повноваження у *корисних* цілях» (24 канал, 19 вересня 2011 р.) під впливом рос. «*корыстных* целях» слово «корисний», тобто той, що дає добрі наслідки, вжито помилково замість укр. лексеми «*корисливий*» – той, що діє задля власної вигоди, наживи. Або сполучення слів «*приємні* ціни» («А ще тут *приємні* ціни – вечеря в недорогому ресторані обійдеться приблизно в 15 євро» (УНІАН, 8 травня 2023 р.)) утворене за аналогією з рос. «*приемлемые* цены», тоді як правильним варіантом вживання є *прийнятні* або *доступні* ціни.

Кількість кальок протягом тривалого часу цілеспрямовано свідомо зростала, зокрема і через словники, які вміщували росіянізми і кальки, позиціонуючи питомо українські лексеми як застарілі. Такі штучно популяризовані лексеми, які міцно вплелися в наше побутове мовлення та мову масмедіа, називають неочевидними кальками. Зокрема, замість слова *яр* було рекомендоване слово *балка*, *веслування* – *гребля*, *утікач* – *біженець*, *шляхетний* – *благородний*, *намисто* – *буси*, *голити* – *брити*, *книгозбірня* – *бібліотека*, *коштом* (когось) – *за рахунок* (когось), *тло* – *фон*, *грумада* – *община* та ін.).

На основі кальок можуть виникати слова-покручі, як є вигаданими, несловниковими. Так, тривалий час навіть в офіційних документах, а також в медійному просторі функціонує аббревіатура **вуз** (вищий навчальний заклад), утворена за аналогією з рос. *вуз* (высшее учебное заведение), замість українського варіанту аббревіатури **внз** (вищий навчальний заклад) або тривалий час забутого варіанту **виш** (від висока / вища школа).

Для прикладу:

- «... Києво-Могилянська академія – другий за популярністю **вищий навчальний заклад** України серед найкращих абітурієнтів» (Gazeta.ua, 28 серпня 2011 р.);
- «**Вузи** Дніпра: скільки коштує навчання в Українському державному університеті науки і технологій» («Наше Місто», 3 травня 2023 р.);
- «Університети Великої Британії запровадять подвійні дипломи для українців. До кооперації вже доєдналося 79 британських **вузів**...» («Наш Київ», 1 липня 2022 р.).

Лексичними помилками почасти є запозичення з російської мови субстантивованих прикметників, дієприкметників, що не є характерними для української мови. Зокрема мова йде про:

виступаючий замість **промовець** («Свій виступ він вів спочатку українською мовою, але згодом перейшов на російську, зазначивши, що згідно з

законом, "*виступаючий* може виступати іншою мовою"» (УНІАН, 8 лютого 2017 р.);

головнокомандуючий, командуючий замість *головнокомандувач, командувач* («*Головнокомандуючий* ЗСУ: Ми вимушені вести маневрену оборону та займати більш вигідні рубежі» («Погляд», 23 червня 2023 р.); ZAXID.NET публікує ключові факти з життя *Головнокомандуючого* ЗСУ (3 травня 2022 р.); «Серед підозрюваних: генерал-майор, заступник *командуючого* Західним військовим округом зс рф; генерал-лейтенант, *командуючий* 20 загальновійськової армії Західного військового округу зс рф...» («Юридична газета Online», 12 грудня 2022 р.);

оточуючі замість *оточення* («Подивіться на зображення і дізнайтеся, які риси характеру приписують вам *оточуючі*» (Укрмедіа, 16 листопада 2022 р.)), а також словосполучення «*оточуюче середовище*» замість *довкілля* («Місійність українського народу – зупинити забруднення *оточуючого середовища* (I-UA.tv, 27 лютого 2023 р.);

віруючий замість *вірянин* або *той, що вірує* («72 % *віруючих* та 3 % атеїстів: як в Україні ставляться до релігії» («Українська правда», 26 квітня 2018 р.), «Під Верховною радою зібралися *віруючі* Української православної церкви» (Gazeta.ua, 22 серпня 2021 р.) тощо.

Значну групу суржикізмів становлять словосполучення дієслова з іменником, утворені під впливом схожих російських відповідників. Для прикладу:

потрапити на очі (рос. попасть на глаза) – укр. *впастити у вічі*: «Певно, розграбувати все, що *потрапить на очі*, чергове "бойове" завдання орків» (ЗапоріжжяCity, 30 жовтня 2022 р.);

не дивлячись на перешкоди (рос. несмотря на преграды) – укр. *попри перешкоди*: «*Не дивлячись на всі перешкоди*, нам вдалося зберегти нашу команду» (Mukachevo.net, 7 березня 2016 р.); «Закарпатський координаційний центр допомоги АТО продовжує свою діяльність, *не дивлячись на перешкоди* зі сторони влади» («Трибуна», 15 жовтня 2014 р.);

нанести збитки (рос. нанести ущерб) – укр. **завдати збитків**: «росія **нанесла збитків** та руйнувань Україні на \$600–750 мільярдів – Шмигаль» (Укрінформ, 2 лютого 2023 р.), «Що робити, якщо окупанти **нанесли збитки** підприємству?» («Юридична газета Online», 24 червня 2022 р.);

одержати перемогу (рос. одержать победу) – **здобути перемогу**: «Першою командою, яка змогла **одержати перемогу**, стала українська п'ятірка В8, яка переграла іменитий клуб Mouz» (Isport, 6 квітня 2023 р.), «На що потрібно звернути увагу ОСББ, щоб **одержати перемогу** у судових спорах з управлінськими компаніями?» (ЖитомирInfo, 18 грудня 2020 р.);

нанести удар (рос. нанести удар) – **завдати удару**: «**Удари** **наносяться** на тлі загострення напруженості між Ізраїлем та бойовиками у Секторі Газа, якими править воєнізоване угруповання ХАМАС» (Gazeta.ua, 9 травня 2023 р.), «Ворог **наніс** по Одещині **удар** двома ракетами Х-59, які знищено в повітрі – ОК "Південь"» (УНІАН, 27 вересня 2022 р.), «Відбій повітряної тривоги. По Україні **нанесено** масований ракетний **удар**» («Голос України», 28 квітня 2023 р.).

Переклад російських багатозначних слів та омонімів, яких значно менше в українській мові, також продукує часті змістові зміщення. П. Куляс наводить приклад, що рос. «*представляют*» існує в українській мові 12 самостійних лексем, окремі з яких мають ще по кілька синонімів: *подавати* (представляти), *наводити*, *приставляти*, *знайомити* (чи познайомити), *рекомендувати*, *представляти* (до нагороди), *зображати* (в літературному творі ще виводити, показувати, змальовувати, на сцені ще – грати, виставляти), *удавати* (прикидатися), *виклика́ти* (завдавати), *уявляти*, *являти* [собою] (становити, бути), *представляти* (репрезентувати) [16, с. 74–75].

Тому можна зустріти на шпальтах Радіо Свобода заголовок «Росія намагається **представити** будь-які свої операції як затримку контрнаступу України» (3 травня 2023 р.) (правильний варіант укр. – **подати**).

Цікавою передумовою виникнення суржикових словоформ, на наш погляд, видається боязнь русизмів, запропонована П. Кулясом. Прикладом може слугувати заголовок статі «Президент «Київстар»: «Коли одна *рука* в уряді

просить нас прискорити запуск 4G на дорогах, а *інша* порушує домовленості – мотивація зникає» (Mind, 27 травня 2021 р.), в якому правильним було б вживання сполуки *друга «рука»*, проте боязнь русизмів і неглибоке знання лексичних норм української мови обумовили недоречне слововживання.

Мовознавці зауважують, що росіянізми є виявом безпосереднього впливу російської мови, а лексичні кальки – посереднього [16, с. 25].

Наведені приклади засвідчують, що росіянізми та кальковані лексеми значно збіднюють лексичне багатство української мови.

2.2. Аналіз суржику та інших найсуттєвіших мовних помилок у масмедіа

Суржик та інші мовні помилки є невід'ємною частиною мови сучасних українських засобів масової інформації, але їх наявність може негативно впливати на якість інформаційного продукту та сприйняття аудиторією.

Для аналізу суржику та інших найсуттєвіших мовних помилок в масмедіа застосуємо класифікацію суржикізмів Т. Левченко, яка поділила їх на вісім тематичних груп [19, с. 301]:

1. Сільське життя, стосунки між селянами, господарювання в селі.

Зазвичай, суржикізмами цієї групи автори статей передають пряму мову селян, для яких суржик та мовні помилки є стилем повсякденного мовлення. Тобто первинний суржик переноситься на шпальти ЗМІ, стаючи вторинним. У таких випадках його використання є цілком доцільним. Розглянемо приклади.

«Це тут *батюшка* живе, – питається і киває головою у бік триповерхового маєтку ліворуч дороги. – Приїхали побачити його "скромну" келію. За наші гроші побудував, у них же тут є свої *угодья*. Ми були сьогодні в церкві, але *Кіріла* не поминали» (Gazeta.ua, 10 квітня 2023 р.);

батюшка (сурж.) – батюшка (рос.) – **панотець** (укр.). Зауважимо, що українській мові не властиві суфікси -ушк, -юшк, на відміну від російської (девушка, судьбинушка);

угодья (сурж.) – угодья (рос.) – **угіддя** (укр.);

Кіріл (сурж.) – Кирил (рос.) – **Кирило** (укр.);

поминали (розм.), тобто молилися за здоров'я живого або за упокій померлого.

«В мене **болєзнь** "квіткоманія", **од** цього не лікуються. Я **скільки раз** в інтернеті писала: "**Посоветуйте** мені, як вилікуватись". "Да засій травною!". Як травною?! Діти, внуки та квіти – це мій рай, моя **отдушина**» («Українська правда», 9 травня 2023 р.);

болєзнь (сурж.) – болєзнь (рос.) – **хвороба** (укр.);

прийм. **од** (сурж.) – от (рос.) – **від** (укр.);

скільки **раз** (сурж.) – сколько раз (рос.) – скільки **разів** (укр.);

посоветуйте (сурж.) – посоветуйте (рос.) – **порадьте** (укр.);

отдушина (сурж.) – отдушина (рос.). У Словнику української мови віддушина – невеликий отвір для обміну повітря, витягання диму, газів і т. ін. [33]. Відомий мовознавець О. Пономарів запропонував переклад російської словосполуки «найти отдушину» як «знайти продухлину» [31].

2. Перевезення пасажирів, вокзал.

Популярним терміном у цій лексичній групі є слово «**поїзд**»(рос. поезд). Проте в українській мові слово **поїзд** вживається на позначення низки саней, возів, що їдуть в одному напрямку, тоді як одиницю залізничного транспорту правильно позначати словом **потяг**. У заголовках інтернет-публікацій зустрічаємо переважно приклади неправильного слововжитку щодо перевезення пасажирів:

«Підрив **поїзда** у Брянській області: стали відомі нові подробиці» (Gazeta.ua, 02 травня 2023 р.);

«У США **поїзд** із небезпечними речовинами зійшов з рейок і спалахнув» (Gazeta.ua, 10 квітня 2023 р.);

«Укрзалізниця змінила розклад десятків *поїздів*: яка причина» (Gazeta.ua, 10 березня 2023 р.);

«У Росії напали в купе *поїзда* на головного редактора опозиційної "Нової газети"» («Українська правда», 7 квітня 2022 р.).

3. Здоров'я та способи лікування.

Розглянемо терміни медичної тематики на прикладі висловів носіїв мови, змішаних із суржикізмами,

«У лікарні довго не хотіли відкривати *больничний*. Ні *врач*, ні медсестра не підходили до мене 10 днів» (Gazeta.ua, 5 вересня 2017 р.). У наведеному уривку суржикізмами є слова *больничний* – больничный (рос.) – лікарняний (укр.) та *врач* – врач (рос.) – лікар (укр.).

«*Больничних* не платять. *Заболів* – пиши заяву на звільнення» (Gazeta.ua, 20 травня 2014 р.): *заболів* (сурж.) – заболел (рос.) – захворів (укр.).

В українському мовному просторі співіснують слова *шпиталь* і *госпіталь*. Друге, співзвучне з рос. госпиталь, активно використовується українськими ЗМІ, хоча мовознавці радять надавати перевагу першому варіанту як такому, що має давнішу історію в українській мові. Для прикладу:

«Українські медики у прифронтовому *госпіталі* врятували бійця з уламками в животі та серці» («Українська правда», 10 квітня 2023 р.).

«Росіяни перетворюють школи на військові *госпіталі*» (Gazeta.ua, 24 квітня 2023 р.).

«У Новопскові в приміщенні місцевого пологового будинку окупанти розгорнули "польовий *шпиталь*"» (Gazeta.ua, 20 січня 2023 р.).

«У звільненому Ізюмі відкрили мобільний *шпиталь*» («Українська правда», 9 жовтня 2022 р.).

4. Комунальні послуги, ціни, торгівля, заробітки.

Небайдужими є учасники мовного процесу в тематиці «Комунальні послуги, ціни, торгівля, заробітки». Так, в медіа зустрічаємо:

«Оточення Лукашенка захопило ринок *сигарет* і заробляє мільярди на росіянах» («Українська правда», 4 лютого 2021 р.) або «Фіктивні *сигарети* та

пристрої з безнікотиною рідиною жодним чином не впливали на рівень адреналіну» (Gazeta.ua, 11 квітня 2023 р.), де *сигарети* (сурж.) – сигареты (рос.) – цигарки (укр.).

У сучасному слововжитку слово **магазин** зайняло монопольне становище. Хоча, за словами фахівців з мови, єдиним правильним варіантом позначення приміщення для роздрібної торгівлі в українській літературній мові є слово крамниця. Проте в статтях аналізованих видань автори активно послуговуються першим варіантом, для прикладу: «Опубліковано перелік *магазинів*, які працюватимуть у разі блекауту в Києві», «У Святошинському районі столиці палає приміщення *магазину*», «Що робити, якщо випадково розбили товар у *магазині*», «Етапи створення якісного *інтернет-магазину*» та ін.

5. Працевлаштування, сфери трудової діяльності.

Росіянізмом зі сфери трудової діяльності, який закріпився в українській мові, можна вважати слово *льотчик* (рос. летчик). У першій половині ХХ ст. на позначення виду діяльності, пов'язаного з керуванням літальним апаратом, українцями вживалися слова пілот, авіатор, літун, летун (наприклад, Петро Франко, син Івана Франка, був командантом «летунського відділу»).

Сучасними ЗМІ використовуються слова льотчик («На війні загинув *льотчик*-герой України» («Українська правда», 27 липня 2022 р.), «Міноборони Франції: Українські *льотчики* не вчаться на Mirage 2000, але проходять іншу підготовку» («Українська правда», 23 березня 2023 р.)) та пілот («Двоє українських *пілотів* тестуються на американській військовій базі» («Українська правда», 5 березня 2023 р.), «В Україні вже склали список *пілотів*, які першими освоюватимуть F-16» (Gazeta.ua, 30 квітня 2023 р.)), а також в останніх публікаціях можемо віднайти лексему авіатор, як-от: «"Дякую, що надійно захищаєте небо" – Зеленський зустрівся з *авіаторами*» (Gazeta.ua, 7 серпня 2022 р.).

Калькою з російської є лексема *сітьовий*. Наприклад:

«*Сітьовий* маркетинг» для телят («Урядовий кур'єр», 4 липня 2012 р.);

«*Мужчина*, те, що ви інженер – добре. Але не могли б поки що *поробити* у *сітьовому* маркетингу?» (Gazeta.ua, 27 лютого 2023 р.):

сітьовий (сурж.) – сетевой (рос.) – *мережевий* (укр.).

Крім того, в останньому фрагменті має ще кілька суржикізмів:

мужчина (сурж.) – мужчина (рос.) – *чоловік* (укр.). При звертанні в українській мові вживається кличний відмінок – *чоловіче*;

поробити (сурж.) – поработать (рос.) – *попрацювати* (укр.).

6. Сімейні стосунки, виховання, приватне життя.

«Вони хитрі й підступні. Моя *бувша* за сім років поміняла восьмого чоловіка» (Gazeta.ua, 20 листопада 2020 р.):

бувша (сурж.) – бывшая (рос.) – *колишня* (укр.).

«*Лічна життя* у нього *не складувалася*» (Gazeta.ua, 30 жовтня 2020 р.):

лічна життя (сурж.) – личная жизнь (рос.) – *особисте життя* (укр.):

не складувалася (сурж.) – не складывалась (рос.) – *не складалося* (особисте життя) (укр.).

7. Ідеологія, вибори, релігія.

«Насправді, Москву *бісить* той факт, що Україна буде членом ЄС» (Gazeta.ua, 24 червня 2022 р.), «Українці зламали плани Путіна, він *біситься*» (Gazeta.ua, 7 березня 2022 р.):

бісить (біситься) (сурж.) – бесит (бесится) (рос.) – *дратює (дратюється)* (укр.).

«Хай він стоїть. *Но змінить* на українську традицію. *Зробить* реконструкцію, *убрать* російського орла. І в українській *символіке* зробити, що потрібно» (Gazeta.ua, 16 вересня 2022 р.):

но – російський сполучник, в українській мові – *але*;

змінить, зробить, убрать (сурж.) – *змінити, зробити, прибрати* (укр.).

В українській літературній мові інфінітив має закінчення -ти.

в українській *символіке* (сурж.) – в українській символіці (укр.).

8. Відпочинок, захоплення, розваги.

Проаналізуємо частину статті з прямою мовою з Gazeta.ua (9 жовтня 2021 р.): «Та що *читать*. Я, коли *смотрю* на мистецтво, *віддыхати* хочу. Нащо мені оце думати? *Денюжку* відмили – і всьо». Знаходимо наступні суржикізми:

читать (сурж.) – читать (рос.) – *читати* (укр.). Маємо приклад суржику на звуковому рівні. Л. Масенко класифікує такі суржикізми як лексичні росіянізми або слова спільного фонду, вимовлені в російській фонетичній формі [22, с. 35];

смотрю (сурж.) – смотрю (смотреть) (рос.) – *дивлюся (дивитися)* (укр.) – росіянізм;

віддыхати (сурж.) – отдыхать (рос.) – *відпочивати* (укр.) та *денюжка* (сурж.) – деньги, денюжка (рос.) – *гроші, грошенята* (укр.) є типовими кальками з російської мови.

Безсумнівно, що мовний субстандарт є невичерпним джерелом поповнення мови. Суспільно-політичні події останнього десятиліття, російсько-українська війна сприяють активній суржикізації, у тому числі і мови засобів масової інформації.

Навмисне використання суржику, коли суржикізми (росіянізми) беруться в лапки, надає тексту іронічного або саркастичного забарвлення, є засобом критики та заперечення.

Зокрема, мова йде про так звану концепцію *русского міра (русского мира)*. Як зазначає відомий журналіст-філолог В. Лизанчук, наголошуючи на відмінностях між «руський мір» (себто «український світ») і «русский мір» («російський, московський світ»), не можна плутати поняття «руський мір», тобто – український світ, чистий, світлий, добродесний, і «русский мір», тобто російський=московський=ординський, чорносотенний [20].

Gazeta.ua вміщує такі приклади слововживання *русского міра*:

«Бахмут показує, що таке "*руській мір*", як він виглядає в особі конкретно. Я думаю, що сьогодні це ключове місце, символічне, і тут вирішується взагалі існування такого поняття, як "*руський мір*"» (15 грудня 2022 р.);

«Запровадили вивчення подій російсько-української війни, яка розпочалася 2014-го. А також – розгляд геноцидних дій керівництва й російського війська щодо українців, опір проти агресії окупантів. До переліку термінів додали "*русскій мір*" і "рашизм"» (1 вересня 2022 р.).

Схожі фрагменти знаходимо і на сторінках «Української правди»:

«Росіянка, знайома екснардепа пропагувала "*русскій мір*" у Києві» (5 квітня 2023 р.);

«Прихильників "*русского мира*" та диверсантів ловлять по всій Україні (4 березня 2022 р.);

«Дайош "*русскій мір*"?» (22 жовтня 2010 р.) та ін.

На думку В. Тарасової, суржик, уживаний у зоні бойових дій, можна, очевидно, кваліфікувати як особливий ідіолект військових [37, с. 260], який активно проникає в мову масмедіа.

Характерним явищем для новітнього військового дискурсу є інтерфероване, українсько-російське змішане мовлення, продуктами якого стали такі українсько-російські мовні гібриди, як наприклад:

«Жінка тепер живе в Росії й там її, за власним визнанням, "за людину не вважають", дитину обзивають і навіть б'ють у школі. Це при тому, що її чоловік – колишній борець за "*русскій мір*", "*ополченець*" (Gazeta.ua, 13 квітня 2021 р.).

«"*Пісатель-ополченець*" був у нас в інфополі у 2012-2014 рр. буквально висхідною літературною зіркою (я не перебільшую!), – а впала на нас ця зіронька з неба 2012 р. одразу почесним гостем Львівського Форуму видавців» (Еспресо, 8 травня 2023 р.).

«За тиждень уся його техніка чотирнадцять БМП, БТРів і "*мотолиг*", була спалена або виведена з ладу» (Gazeta.ua, 24 листопада 2015 р.). Мотолига від рос. аббревіатури МТ-ЛБ – многоцелевой транспортер легкий бронированный).

«Дехто справді завинив, дехто *сепара* в багажнику покатав, хтось боровся зі свавіллям державної системи» (Gazeta.ua, 14 липня 2022 р.). Маємо приклад фонетичної передачі рос. сепар, сепаратист.

«Колись **уклоністи**-орденоносці з Кварталу влаштували Барні справжнє пекло. Ось як це виглядало» («Українська правда», 18 квітня 2023 р.). Уклоністи – від рос. уклониться от службы, мобилизации и т .п.

«Коли ми зайняли цей рубіж, ми повністю перекрили росіянам постачання боєприпасів і ротацію особового складу на "**передку**"» («Українська правда», 18 квітня 2023 р.). Передок (передок) – від рос. первая линия обороны.

"Потерьнет": окупанти не збираються забирати тіла загиблих в Україні російських військових («Чернівецький промінь», 2 березня 2022 р.).

«Потерь.НЕТ: до бази МВС України внесли 56 тисяч загиблих окупантів» («Подобиці», 23 квітня 2023 р.).

«Пишу поки трясє: "**іхтамнет**" з Донбасу поскаржився на свою непотрібність Росії» («Апостроф», 26 січня 2019 р.)

В умовах російсько-української війни в українському медійному просторі значно зростає частота вживання лексеми **«хлопóк»**. У російській мові це слово є омографом: «хлопок» (укр. бавовна) як текстильне волокно рослинного походження і «хлопóк» (укр. гуркіт, вигрім, ляск, гупання) як звук вибуху. Наприкінці 2010-х рр. російські ЗМІ почали називати вибухи «хлопками». В «Українській правді» читаємо:

«Над Белгородською областю знову чули "**хлопки**"» (14 квітня 2022 р.);

«Росіяни звинувачують у "**хлопках**" на окупованій Луганщині місцеве населення» (7 липня 2022 р.);

«**Хлопок** газу: в Росії вразе за 3 дні від вибуху обвалилася багатоповерхівка, 7 загиблих» (9 лютого 2023 р.).

Фіксуємо вживання цієї лексеми і в матеріалах видання Gazeta.ua:

«З Козачки два **хлопки** чути було...» (7 травня 2023 р.);

«Пропагандисти в методичках закликають не вживати слів "мобіки", "**хлопки**" і аббревіатури ЗСУ» (18 грудня 2022., 26 квітня 2023 р.)

«20 листопада в Білгородській області жителі щонайменше двох районів повідомляли про "**хлопки**"» (19 грудня 2022 р.).

Таким чином, вживання росіянізмів та суржикізмів у заголовках і текстових матеріалах сучасних українських масмедіа може бути доцільним, коли мова йде вияв негативного ставлення, оцінки певних подій та явищ, чи невмотивованим, безпідставним, таким, що продовжує культивувати образ малоосвіченого пересічного українця.

2.3. Шляхи запобігання вживання суржику та інших мовних помилок в масмедіа

Аналіз окремих матеріалів інтернет-ЗМІ (як всеукраїнських, так і регіональних) наочно продемонстрував непоодинокі випадки послуговування авторами текстів змішаним українсько-російським мовленням.

Суржикізми й інші типи мовних покручів використовуються не лише з метою передачі прямої мови героїв інтерв'ю чи репортажів, а й є свідченням недостатнього рівня володіння нормами сучасної української літературної мови. Ними «грішать» як авторитетні інформаційно-аналітичні видання, для прикладу «Українська правда», так і регіональні масмедіа.

Знаний фахівець у сфері журналістики М. Тимошик підкреслює, що мовна безграмотність та суржикізація текстів є однією з ганебних тенденцій новочасної української журналістики, зокрема інтернет-журналістики. Він вказує на численні лексичні абракадабри, алогічні словесні конструкції, заплутувані думку примітивні сентенції, мовні покручі, вуличний суржик, буквенні помилки, обриви речень, відмінкові неузгодження, інші мовно-стилістичні й редакторські недоладності. Серед причин науковець виокремлює негативний вплив на якість інформаційної сфери ринкової стихії та суцільна комп'ютеризація редакційно-видавничого процесу [38].

Зауважимо, що письмова комунікація відрізняється від усної більшим ступенем підготовленості, незалежністю від часу та умов перебігу, вживанням більш розгорнутих, літературно оформлених мовних зворотів. Цілями журналіста як адресанта повідомлень в медіасфері є:

- 1) інформування;
- 2) формування громадської думки;
- 3) вплив на соціальні групи та суспільно-політичні процеси.

Комунікація може вважатися ефективною, якщо одержувач адекватно сприйняв зміст повідомлення та правильно його інтерпретував. В іншому випадку жодного з бажаних ефектів не буде досягнуто, що можна означити як комунікативну невдачу.

Важливою функцією засобів масової інформації є популяризація української літературної мови. Як зауважує І. Копистинська, саме медіа мають усі можливості, виконуючи культурно-просвітницьку та освітню функції, вивести українську мову з рівня мови селян, на якому вона перебувала упродовж надзвичайно довгого періоду, на рівень елітарний [14, с. 78–79].

З огляду на це, мова масмедіа має бути нормативною, стилістично багатою, позбавленою будь-яких граматичних, стилістичних, лексичних помилок, зокрема суржикізмів, росіянізмів, інших мовних покручів. Журналісти мають бути свідомими щодо мовних помилок, які вони можуть допускати, та знати способи їх уникнення, недопущення поширення вторинного суржику.

На нашу думку, основними шляхами запобігання вживання суржику та інших мовних помилок в масмедіа є:

1. Високий рівень освіченості та мовної грамотності авторів матеріалів, які публікуються на шпальтах друкованих ЗМІ чи на сторінках інтернет-медіа, якого, у свою чергу, можна досягнути завдяки:

- а) підвищенню якості підготовки майбутніх фахівців медійної сфери закладами вищої освіти в частині збільшення обсягів навчальних кредитів з філологічних дисциплін, основ редагування та ін.;
- б) систематичному підвищенню кваліфікації журналістів та інших медійників в розрізі їхньої мовної компетентності (проходження різноманітних тренінгів, семінарів, курсів мовної грамотності з залученням фахівців з мовознавства, слідкування за мовознавчими новаціями й трансформаціями на тематичних інтернет-ресурсах тощо);

- в) впровадженню іспитів на визначення рівня володіння державною мовою (на кшталт іспитів для державних службовців);
- г) створенню роботодавцем ситуації конкуренції та системи матеріального й нематеріального заохочення для працівників з найкращими результатами трудової діяльності (в тому числі і за критерієм мовної грамотності).

2. Забезпечення якості підготовки тексту до оприлюднення шляхом створення самостійної служби редакції, наприклад, коректорату, суворого дотримання послідовності всіх етапів редакційних процесів, зокрема зчитування і вичитування журналістського тексту. Одночасне, але не виключне використання сучасних інформаційно-комунікативних технологій, електронних інструментів перевірки мови на дотримання правил орфографії та граматики.

3. Розробка публічних механізмів регулювання недобросовісності мовної політики ЗМІ, формування відповідального ставлення працівників медійної сфери до виконання своїх професійних обов'язків. Для прикладу, у Франції публікація у журналістському матеріалі запозичених іншомовних лексичних одиниць за умови наявності відповідника у французькій мові тягне за собою накладення штрафу на редакцію ЗМІ. Кошти «штрафного фонду» спрямовуються на розвиток національного книговидання і кінематографа.

4. Контроль за дотриманням стандартів журналістики, зокрема в мовній площині роботи засобів масової інформації, з боку представників Національної спілки журналістів України.

5. Формування в українському суспільстві високого рівня культури літературної мови шляхом розробки та реалізації державними інституціями засад і дієвих механізмів гуманітарної політики, зокрема у мовній та інформаційній сферах.

ВИСНОВКИ

У результаті невмотивованого порушення літературної норми чи внаслідок неправильних мисленневих операцій виникають мовні помилки. Вони є порушенням норм слововживання, творення граматичних форм, побудови словосполучень і речень, стилістичних норм, норм культури мовлення тощо.

Специфічною формою побутування мови в Україні є суржик, тобто нелітературна розмовна лексема, що утворилася внаслідок змішування елементів двох мов (української та російської) без дотримання норм літературної мови. Основними причинами появи суржику є диглосний білінгвізм й нерівноправне становище української та російської мов у колоніальний період залежності України від Російської імперії та в період її перебування в складі Радянського Союзу, підтримуване державною політикою в гуманітарній сфері.

Спочатку суржик виникає як категорія «народної лінгвістики», форма усного українсько-російського змішаного мовлення. Поступово відбувається його перенесення в художню літературу, суспільно-політичний і медійний простори, тобто суржик стає вторинним. Ця тенденція має негативний характер, звужуючи сферу вживання української літературної мови, засмічуючи інформаційне поле.

Найпоширенішою у мовознавчих дослідженнях є класифікація мовних помилок за співвіднесеністю їх із рівнем мовної системи. Вона включає орфографічні, лексичні, фразеологічні, морфологічні, словотвірні, синтаксичні, пунктуаційні, стилістичні, орфоепічні, акцентуаційні помилки.

Намагання розробити загальноприйнятту класифікацію суржику, на думку фахівців, є безперспективними з огляду на брак у ньому будь-якої структури й систематичності. О. Тараненко здійснив спробу класифікації суржику за ступенем усвідомленості його використання (мимовільний чи усвідомлений); А. Брацкі – за ступенем відходження від української норми (малий, середній, високий). Проте всі вони є умовними.

Найпоширенішою групою порушень мовних норм у мові сучасних засобів масової інформації є лексичні помилки, до яких належать суржикізми, росіянізми (живцем узяті російські слова), кальки (лексеми, створені питомими мовними засобами за зразком іншої мови), слова-покручі, субстантивовані прикметники, дієприкметники, запозичені з російської мови, нерозрізнені міжмовні омоніми тощо.

Аналіз «свіжих» публікацій онлайн-видань «Українська правда», Gazeta.ua та інших засвідчив наявність значної кількості лексичних помилок, суржикізмів, росіянізмів, кальок на сучасному етапі розвитку інтернет-журналістики.

Варто відмітити, що новочасною тенденцією є активна суржикізація української мови, пов'язана з суспільно-політичною, воєнною та окупаційною тематикою. У ЗМІ досить часто використовуються такі лексеми, як «русский мір («русский мир»)), «ополченец», «сепар», «уклоніст», «мотолига», «іхтамнет», «хлопóк» та ін.

Суржикізми трапляються в матеріалах різної тематики, використовуються як для передачі прямої мови суржиконосіїв, негативної оцінки процесу чи явища, вираження експресії, так і демонструють недостатній рівень мовної компетентності авторів публікацій. Зауважимо, що позначення суржикізмів лапками вказує на те, що літературні норми порушені зумисно.

Крім того, у мові ЗМІ лексичні помилки можуть з'являтися через поспіх при підготовці матеріалів, неуважність, вплив розмовного стилю мовлення, використання сервісів автоматичного перекладу тощо. Певні лексичні помилки можуть бути свідомим вибором автора матеріалу залежно від контексту, засобів виразності та способу сприйняття тексту читачами. Свідоме використання суржику та мовних помилок в масмедіа уможливорює негативне оцінювання певних осіб, явищ чи процесів, слугує засобом висміювання учасників комунікативного процесу, надання емоційності та експресивності.

Основними шляхами запобігання вживання суржику та інших мовних помилок в масмедіа, на нашу думку, є:

- підвищення якості підготовки майбутніх фахівців медійної сфери закладами вищої освіти;
- систематичне підвищення професійної компетентності журналістів, у тому числі мовної компетенції (тренінги, семінари, курси тощо);
- якісна підготовка тексту перед публікацією, одночасне використання сучасних інформаційно-комунікативних технологій та людського інтелектуального ресурсу;
- розробка публічних механізмів регулювання недобросовісності мовної політики ЗМІ;
- формування в українському суспільстві високого рівня культури літературної мови та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити. За заг. ред. О. Сербенської. Львів, 1994. 152 с.
2. Апостроф: сайт. URL: <https://apostrophe.ua/>
3. Балаган М. П. Англізація сучасного українськомовного комунікативного простору: причини, основні вияви та наслідки. *Українська мова*. 2020. № 1 (73). С. 38–53.
4. Береза Т., Зубрицька І., Зелений Ю. Мова – не калька: словник української мови. Львів: Априорі, 2015. 664 с.
5. Бондаренко Т. Г. Типологія мовних помилок та їх усунення під час редагування журналістських матеріалів: автореф. ... к. філол. н.: 10.01.08 – журналістика. К., 2003. 21 с.
6. Брацкі А. (Не)перспективність кодифікації мовлення (на прикладі суржикю). *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Філологічна*. 2012. Вип. 26. С. 37–40.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
8. Гнаткевич Ю. Уникаймо русизмів в українській мові! Короткий словник-антисуржик для депутатів Верховної Ради та всіх, хто хоче, щоб його українська мова не була схожою на мову Верки Сердючки. К.: Видавничий центр «Просвіта»-2000. URL: <http://ukrlife.org/main/prosvita/gn0.html> (дата звернення: 01.05.2023).
9. Голос України: сайт. URL: <http://www.golos.com.ua/>
10. Городенська К. Г. Тепер правильно писати медіапростір, медійний простір. *Українська мова і література в школах України*. 2021. № 1. С. 14.
11. Дзюбак Н. М. Помилка як об'єкт наукового вивчення. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2014. Вип. 35. С. 9–11.

- 12.Дзюбишина-Мельник Н. Я. Суржик і суржикізми: стилістичні ресурси. *Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки*. 2010. Т. 111. С. 16–20.
- 13.Діло.ua: сайт. URL: <https://delo.ua/>
- 14.Копистинська І. Мовні покручі всеукраїнських ЗМІ у період російського вторгнення. *Український інформаційний простір*. 2022. № 2 (10). С. 66–84.
- 15.Кочан І. М., Захлюпана Н. М. Словник-довідник із методики викладання української мови. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2005. 306 с.
- 16.Куляс П. П. Система – проти автоматизму суржикі: Редакторський погляд: навчальний посібник. Вид. друге, розширене. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. 294 с.
- 17.Куляс П. П. Типологія помилок : підручник-монографія. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. 464 с.
- 18.Левченко Т. Субстандартна лексика в мові засобів масової комунікації: стилістика і прагматика: автореф. ... д. філол. н.: 10.02.01 – українська мова. Луцьк, 2021. 40 с.
- 19.Левченко Т. Субстандартна лексика в сучасних українських медіа: монографія. Переяслав: «Видавництво» К С В, 2021. 420 с.
- 20.Лизанчук В. «Русській мір» і «руський мір» – достеменно різні поняття. *Голос України*. 16 серпня 2022. URL: <http://www.golos.com.ua/article/363341> (дата звернення: 03.05.2023).
- 21.Мариненко І. Орфографічні й лексичні помилки в крос-медійних ЗМІ: типологія, причини виникнення. *Мова: класичне – модерне – постмодерне*. 2017. Вип. 3. С. 227–235.
- 22.Масенко Л. Суржик: між мовою і язиком. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2019. 2-ге вид., зі змінами і допов. 202 с.
- 23.Мендель вважає, що в Україні є «українська» російська мова. *Укрінформ*. 04 квітня 2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3221140-mendel-vvazae-so-v-ukraini-e-ukrainska-rosijska-mova.html> (дата звернення: 05.05.2023).

24. Мішеніна Т. М. Інтерфедеми в сучасній українській мові. *Проблеми гуманітарних наук. Філологія*. 2014. Вип. 34. С. 109–120.
25. Мішеніна Т. М. Мовні девіації інтерферентного характеру в системі сучасної української мови. *Філологічні студії*. 2014. Вип. 11. С. 108–122.
26. Мозер М. «Суржик» чи «суржики»? *Українська мова*. 2016. № 1. С. 27–54.
27. Навальна М. І. Лексика української газетної періодики початку ХХІ ст.: джерела поповнення та стилістичне використання: монографія. Переяслав-Хмельницький: «Видавництво К С В», 2018. 350 с.
28. Пилинський М. М. Мовна норма і стиль. К.: Наукова думка, 1976. 288 с.
29. Підгурська В. Ю. Аналіз типових мовних помилок у мовленні майбутніх учителів початкових класів. *Українська мова й література в школі*. 2013. № 3. С. 39–44.
30. Подобиці: сайт. URL: <https://podrobnosti.ua/>
31. Пономарів О. Як українською «найти отдушину». *BBC*. 2 січня 2020. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/blog-olexandr-ponomariv-50975089> (дата звернення: 05.05.2023).
32. Прищепа (Шегеда) О. П., Черниш О. А., Білошицька З. А. Суржик як мовленнєвий бар'єр у процесі оволодіння літературним варіантом мови. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. 2021. Вип. 2 (95). С. 151–160.
33. Словник української мови: в 11 томах. 1978. URL: <http://sum.in.ua> (дата звернення: 01.05.2023).
34. Суспільне медіа: сайт. URL: <https://suspilne.media/>
35. Сухомлин О. Проблема суржику в контексті мовної толерантності журналіста. *Вісник Львівського університету. Серія: журналістика*. 2009. Вип. 32. С. 282–291.
36. Тараненко О. О. Українсько-російський суржик: статус, тенденції, оцінки, прогнози. *Мовознавство*. 2008. № 1. С. 14–30.

- 37.Тарасова В. Новітні тенденції функціонування військової субстандартної лексики української мови: психолінгвістичний експеримент. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип 31. Том 2. С. 257–264.
- 38.Тимошик М. Безграмотність та суржикізація журналістики як тривожна тенденція. *Детектор медіа*. 6 травня 2022. URL: <https://detector.media/blogs/article/198928/2022-05-06-bezghramotnist-i-surzhikizatsiya-zhurnalistyky-yak-tryvozhna-tendentsiya/> (дата звернення: 06.05.2023).
- 39.Томіленко Л. М. Суржик як об'єкт наукових досліджень і дискусій. *Мовознавство*. 2014. № 4. С. 69–81.
- 40.Українська мова. Енциклопедія / за ред. В. М. Русанівського, О. О.Тараненка. К.: «Українська енциклопедія», 2004. 824 с.
- 41.Українська правда: сайт. URL: <https://www.pravda.com.ua/>
- 42.УНІАН: сайт. URL: <https://www.unian.ua/>
- 43.Хейтспіч, суржик та мовна толерантність: Літературознавець Ростислав Семків про мову війни. *Суспільне Культура*. 6 березня 2023. URL: <https://suspilne.media/405251-hejtspic-surzik-ta-movna-tolerantnist-literaturoznavec-rostislav-semkiv-pro-movu-vijni/> (дата звернення: 01.05.2023).
- 44.Хентшель Г., Тараненко О. О. Мовний ландшафт Центральної України: українська мова, російська мова, «суржик» (уживання – мовна компетенція – національне позиціонування). *Мовознавство*. 2015. № 4. С. 3–25.
- 45.Хмелько В. Є. Лінгво-етнічна структура України: регіональні особливості й тенденції змін за роки незалежності. *Наукові записки НаУКМА*. Т. 32: Соціологічні науки. К., 2004. С. 3–15.
- 46.Це – суржик. Мовознавець Авраменко замість Мендель пояснив, що таке «українська російська» мова. *Kyiv24.news*. 14 квітня 2021. URL: <https://kyiv24.news/news/cze-surzhik-movoznavecz-avramenko-zamist-mendel-royasnyv-shho-take-ukrayinska-rosijska-mova> (дата звернення: 05.05.2023).

47. Чернівецький промінь: сайт. URL: <https://promin.cv.ua/>
48. Bracki A. Surżyk: Historia i terażniejszość. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2010. 272 pp.
49. Flier M. Surzhyk: The Rules of Engagement. *Cultures and Nationalisms of East and Central Europe*. Essays in Honour of Roman Szporliuk./ Ed. By Zvi Gitelman et al. [Harvard Ukrainian Studies Vol. XXII, 1998]. Cambridge/Mass., 2000. С. 113–129.
50. Gazeta.ua: сайт. URL: <https://gazeta.ua/>